

Örökségvédelmi hatástanulmány

„Gyöngyössolymos I. – riolit” védőnevű bánya engedélyezési eljárásához

Előzmények

A Heves Vármegyei Kormányhivatal Környezetvédelmi, Természetvédelmi és Hulladékgazdálkodási Főosztály Környezetvédelmi Osztály Iktatószám: HE/KVO/02489-19/2023 végzésében A „Gyöngyössolymos I. – riolit” védőnevű bánya üzemeltetésére vonatkozó, 17035-11/2009. számú környezetvédelmi működési engedély időbeli hatályának lejártja miatt indult teljeskörű környezetvédelmi felülvizsgálati eljárásban az alábbi előírásokat tette:

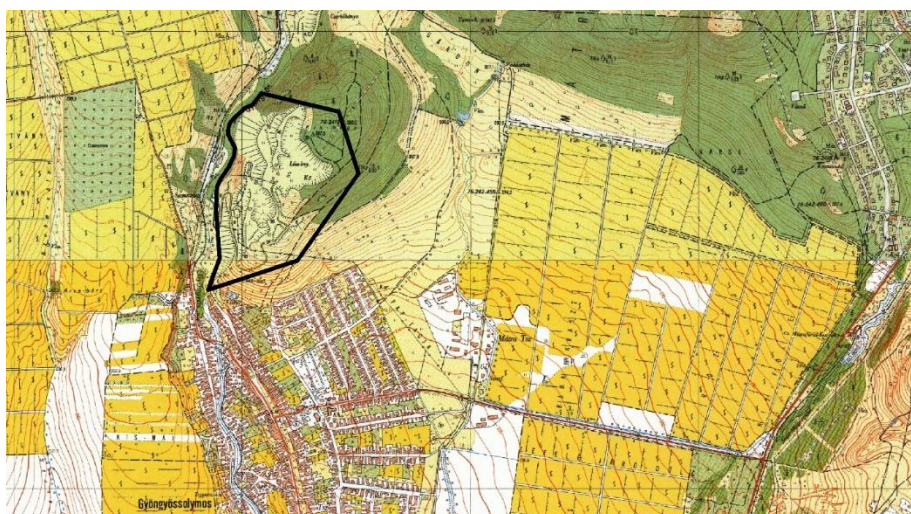
„Amennyiben a beruházás megvalósítása nem minősül nagyberuházásnak, a beruházó nyújtsa be a szakvélemény kialakításához a beruházás területének egészére vonatkozó örökségvédelmi hatástanulmányt az érintett régészeti örökségi elemek és régészeti lelőhelyrészek pontos meghatározása céljából.”

Fentiekre hivatkozva, a GEON System Kft. (Székhely: 3529 Miskolc, Knézich K. u. 12/a 4/1) megbízta az Archeometria Bt.-t az érintett bányatelek területére vonatkozó örökségvédelmi hatástanulmány elkészítésével. A Tanulmányt 2024 február-március hónapban készítettük.

A kutatási terület elhelyezkedése

A „Gyöngyössolymos I. – riolit” védőnevű bányatelek Heves vármegyében, Gyöngyössolymos község külterületén, a községtől 0,7 km-re északra helyezkedik el a Kis-hegyen a Nagy- vagy Gyöngyös-patak bal partján.

A kutatási terület (bányatelek) kiterjedését és elhelyezkedését az alábbi térképek mutatják.

1. ábra A kutatási terület elhelyezkedése Gyöngyössolymos területén

Régészeti szempontból ez azt jelenti, hogy a meglévő, még érintetlen régészeti lelőhely területe, ami ma erdő, nem kerül lefedésre, ott régészeti lelőhelyet érintő földmunkákkal nem számolnak. A Műszaki Üzemi Tervhez készített 1:2000 léptékű térképen a régészeti lelőhely megóvását szolgáló védőpillér kialakítását jelöli.

Az Örökségvédelmi hatástanulmány készítése során vizsgáltuk, szükség szerint korrigáltuk a Miniszterelnökség által vezetett közhiteles lelőhely-nyilvántartás adatait, összegyűjtöttük a vonatkozó történeti, régészeti szakirodalmi és adattári adatokat, vizsgáltuk a területre vonatkozó történeti térképek és történeti légi felvételek régészeti vonatkozású rétegeit, új ortofotók készítésével rögzítettük a régészeti lelőhely és a bányagödör egymáshoz való viszonyát, valamint elvégeztük a tervezési területen még megmaradt, bányászat által nem roncsolt felszínek régészeti terepbejárását.

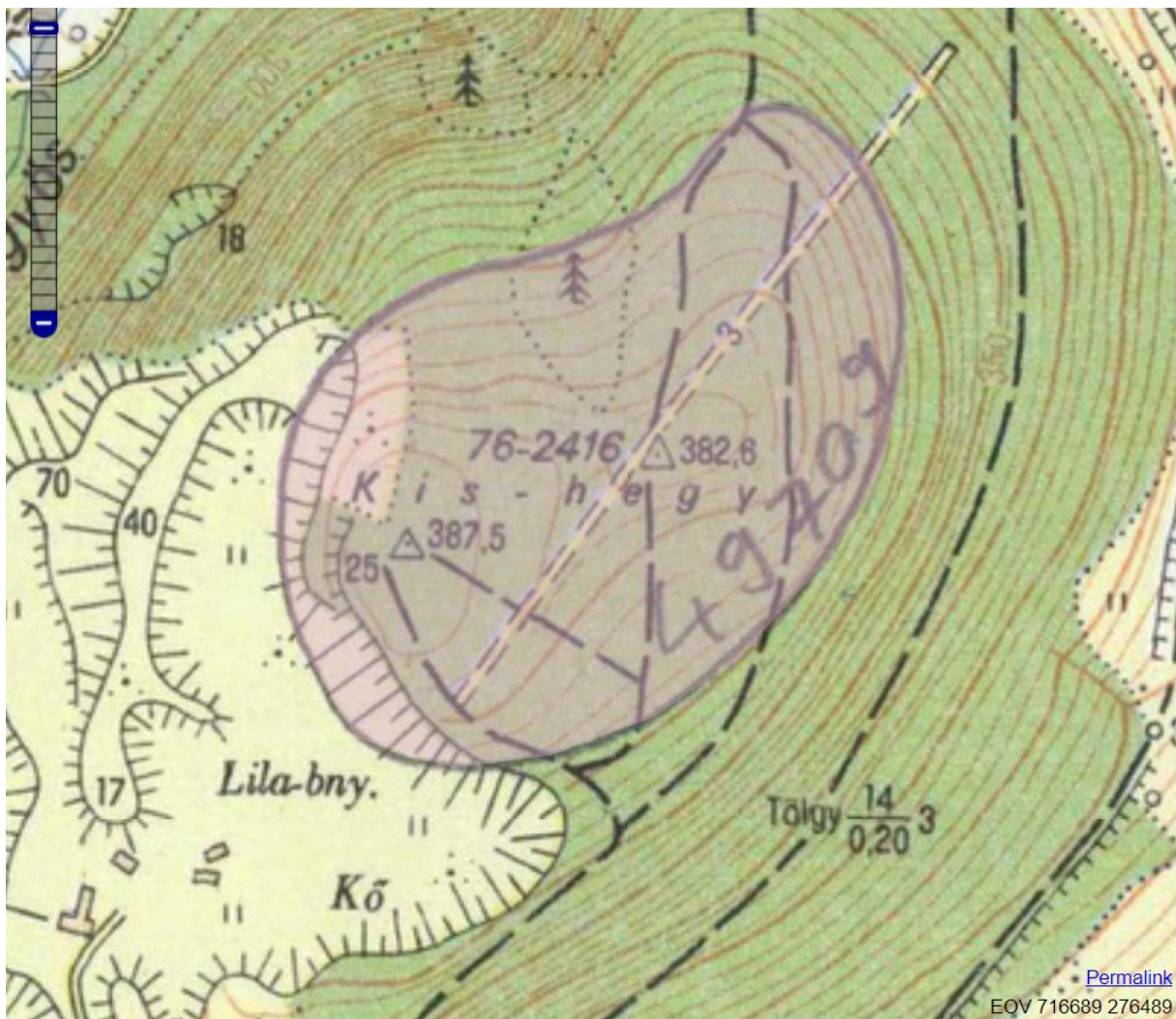

Ismert régészeti lelőhelyek a kutatási területen

A kutatási területen, a bányatelek által érintve három ismert és nyilvántartott régészeti lelőhely található. Egyik régészeti lelőhely poligonja sem mutatja az adott régészeti lelőhely valódi elhelyezkedését, kiterjedését. A régészeti lelőhelyek poligonjainak a korrekcióját a régészeti terepbejárás fejezetben találjuk.

Gyöngyössolymos-Kishegy, Lh. azonosító: 49709

(a 49710 Lh. azonosítóval jelölt, Kis-hegy II. nevű régészeti lelőhely egy pontszerű lelet előkerülést jelöl a 49709-sz. régészeti lelőhelyen belül. a továbbiakban a két régészeti lelőhelyet együtt tárgyaljuk, a 49709-számot használva)

3. ábra Képernyő kép a 49709-sz. régészeti lelőhelyet a közhiteles nyilvántartásban mutató poligonról. Kiterjedése nem egyezik a lelőhely kiterjedésével.

A régészeti lelőhely a Gyöngyössolymos település északi szomszédságában lévő északi Kis-hegy tetején található, a bányagödörtől északra.

A közhiteles régészeti lelőhely nyilvántartásban a lelőhelyet mutató poligon csak hozzávetőlegesen fedi le a régészeti lelőhely valódi területét. A 420x270 méter kiterjedésű területet lefedő, ovális poligon déli fele már a bányagödörbe lóg bele, ahol a régészeti lelőhely már rég elpusztult. A Kis-hegy tetején található, sáncsal körülvett terület ÉNy-i részét a lelőhelyet mutató poligon viszont egyáltalán nem fedi le. Hasonlóan a sáncnak a bányagödörhöz csatlakozó déli végét sem mutatja a lelőhely-poligon.

A régészeti lelőhely bemutatása¹:

Elsőnek Sebők László említi a hegy „üvegsáncát”. Bartalos Gyula a Mátrában általa feltételezett hosszú védvonalakkal kapcsolatban említi a Kishegy hosszúsáncát. **Pásztor József** már részletesen foglalkozott a hegygel, részben Bartalos nyomán. Leírása szerint a hegy délnyugati aljában lévő Csákkő barlangjától indult a „kőgát”, amit „Ördögtornyadulás”-nek neveznek. Vázlatos, de szemléltető térképet is közöl róla. A térkép szerint a hegy közepén végig vonuló kőszánc a Csákkőtől indult és a hegy északi pereméig tart. E térképen a hegyperemet körülvevő kőszánc még nem szerepel. A leírás és a térkép szerint a **Kishegy délkeleti aljában urnacserepeket, kővel beboltozott sírokat találtak, égett földdel**. 1933-ban megismétli az előbbieket, de ekkor a középső sáncot „kikövezett kocsút”-nak határozta meg, amelyen sem fa, sem fű nem terem. ²

Dénes József a középső sáncot összefüggésbe hozza az Ereményről induló hosszú sáncsal, de felismeri a hegytető peremén körbefutó kőszánc gyenge nyomait is és ezt azonosítja a korábbi kutatók által említett „üvegsáncsal”, az ott található égett kövek alapján.³

Kemenczei Tibor 1984-ben és 1979-ben megjelent munkáiban részletesen foglalkozik a Kishegy őskori bronzleleteivel. Négy bronzlelet került elő a kőbányában, valamennyi a késő bronzkori Kyjatice-kultúra hagyatéka. 1945-ben, az 1950-es évek végén, 1961-ben, majd 1975-ben kerültek napvilágra különböző bronztárgyak (balta, lándzsa, kés, sarló, kargyűrű, tű, stb.).⁴

---

¹ A régészeti lelőhely leírása, a rá vonatkozó kutatástörténeti összefoglalás: Dénes József-Nováki Gyula: Őskori várak a Mátrában. Mátrai Tanulmányok (Gyöngyös, 1995) 7-28. Valamint: Nováki Gyula-Baráz Csaba-Dénes József-Feld István-Sárközy Sebestyén: Heves megye várai az őskortól a kuruc korig. 2009.

² Pásztor József: Mátra. (Budapest) 1929, 205, 210, 214. Pásztor József: Heves megyei várai. 1933 (Gyöngyös)

³ Dénes József: A Mátra őskori és középkori várai (Kézirat. ELTE Régészeti Tanszék) Budapest, 1984

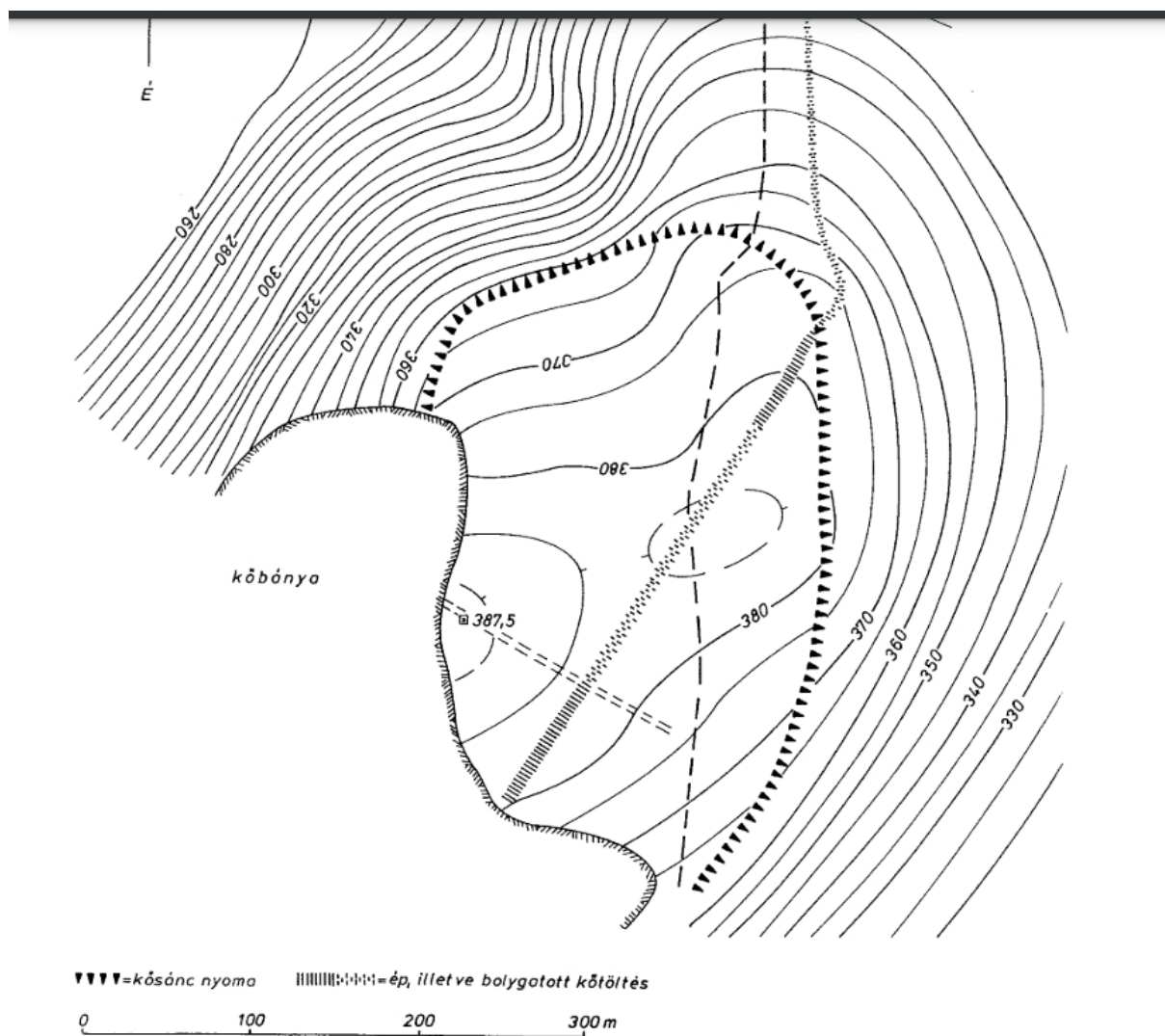
⁴ Kemenczei Tibor: A Gyöngyössolymos-kishegyi bronzleletek. Agria – Az Egri Múzeum 8.-9. (1972) 133-145. A legújabb, fémkereső-műszeres kutatásokról: V. SZABÓ Gábor 2013. 797.

4. ábra A 4. bronz kincs részlete a gyöngyössolymosi Kis-hegyről, Kemenczei 1979, 153. nyomán

A Kishegy Gyöngyössolymos északi vége felett emelkedik. Déli oldala hosszú lejtővel ereszkedik le a községig. Nyugati aljában folyik a Gyöngyös-patak, mellette húzódik észak irányába a Lajosháza felé vezető erdei vasútvonal. Keleti oldala nagy legelőre ér le, északi és északkeleti aljában a Haluskás-tisztást találjuk. A hegy déli oldalát teljesen, nyugati oldalát félig már lebányászták a jelenleg is működő kőbánya. Ezért a sánc vár eredeti kiterjedését ma már nem tudjuk meghatározni. A hegy platója domború. Legmagasabb pontja a 387,5 m magasságú HP-ponttal még ép, de a kőbánya széle már 10-15 méterre megközelítette. **Ahol a hegytető hirtelen átvált a meredek oldalba, ott találjuk a kőbánya maradványát.** Igen elmosódott, nehezen követhető, belső magassága sehol sincs. Csak a **szétszóródott és többnyire a lejtőre gurult kövek** alapján állapítható meg a vonala. Több ízben vörösre égett, néha elsalakosodott kövek is találhatók. A hegy nyugati oldalában, a kőbánya szélétől indulnak a nyomok, átkanyarodik az északi oldalra, majd közel egyenes vonalban halad a keleti oldalon. Ismét a kőbánya széléhez érve bizonytalanná válik a folytatása, főleg a bokros erdő miatt, de erősen zavarja a megfigyelést a kőbányából kitermelt és itt felhalmozott meddő is. A sáncvár déli és nyugati részét a kőbánya zárja le, eredeti kiterjedését nem ismerjük. A régebbi térkép szintvonalai alapján a jelenleg még ép résznek kb. 1/3 részével lehetett nagyobb a telep kiterjedése. Az egykori telep jelenlegi, csonka területének hossza 380, szélessége 220 m. A

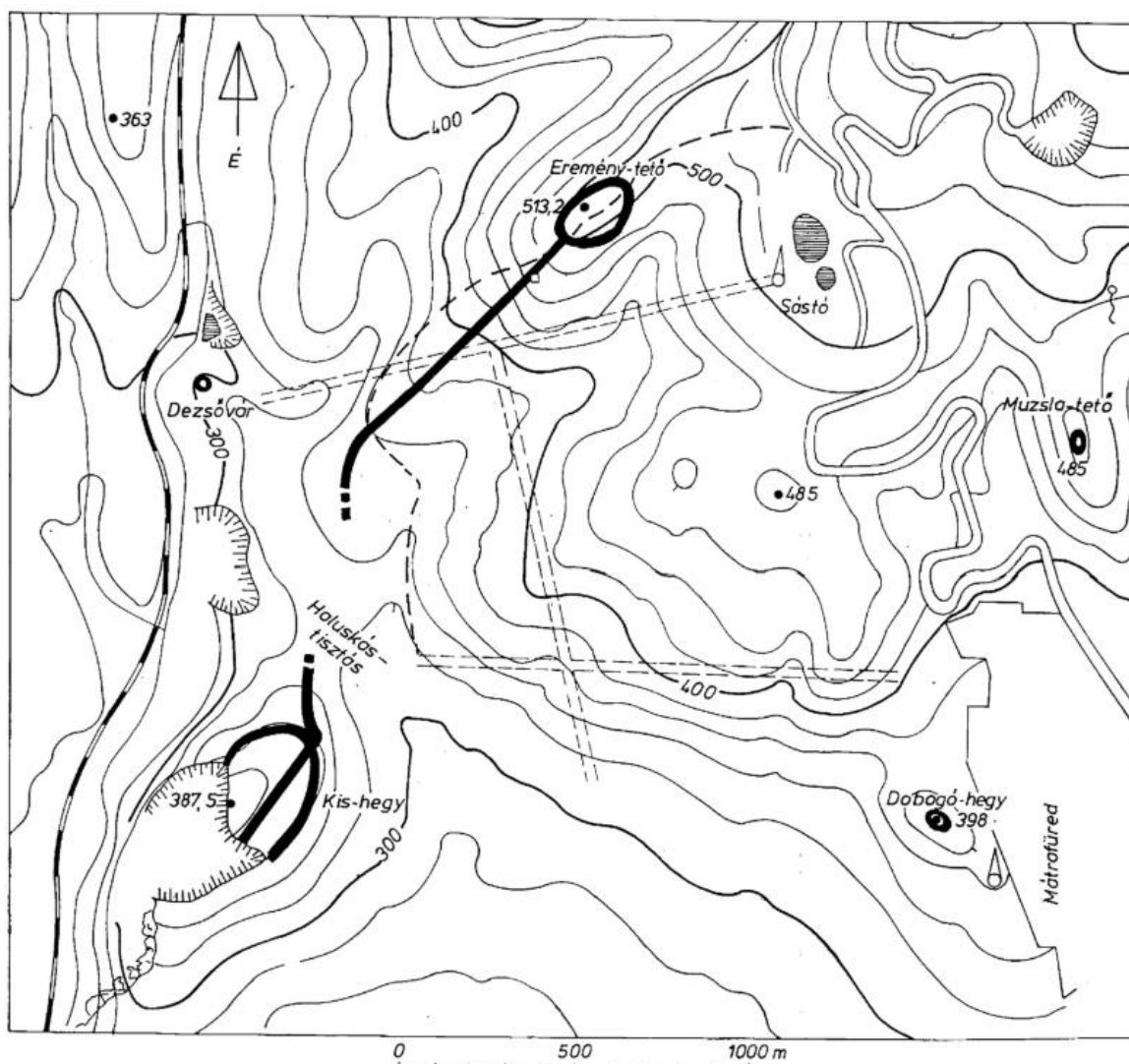
kőbánya szélétől mérve a telep legalacsonyabb része 30 méterrel van alacsonyabb szinten. A telep **belsejében egy töltés vonul át**, teljesen egyenes vonalban, mintegy ketté osztva a területet. Ezt említik a régebbi irodalomban. A kőbánya ennek is lebányásztta már a déli folytatását. Délnyugat - északkelet irányban szeli át a hegytetőt, jelenlegi hossza az őskori sáncig mérve 350 m. A hegytető északkeleti oldalán áthalad a kősánc maradványán, majd irányt változtatva északi irányban halad lefelé a meredek oldalon, a Haluskás-tisztás felé. A heggyeremen lévő őskori sáncról 100 m hosszan nehezen, de még követhető lefelé, de ezután megszűnik.

5. ábra Gyöngyössolymos, Kis-hegy sáncai az északi oldal teraszai nélkül. Heves-megye várai 2009, 24. ábra (Nováki Gyula felmérése 1992)

Folytatása a Kis-hegytől északra eső hegy tetején, az „Eremény” nevű erődítéshez kapcsolódóan figyelhető meg. A Kis-hegy és az Eremény sáncai adott régészeti korban egy rendszer részét képezhették.

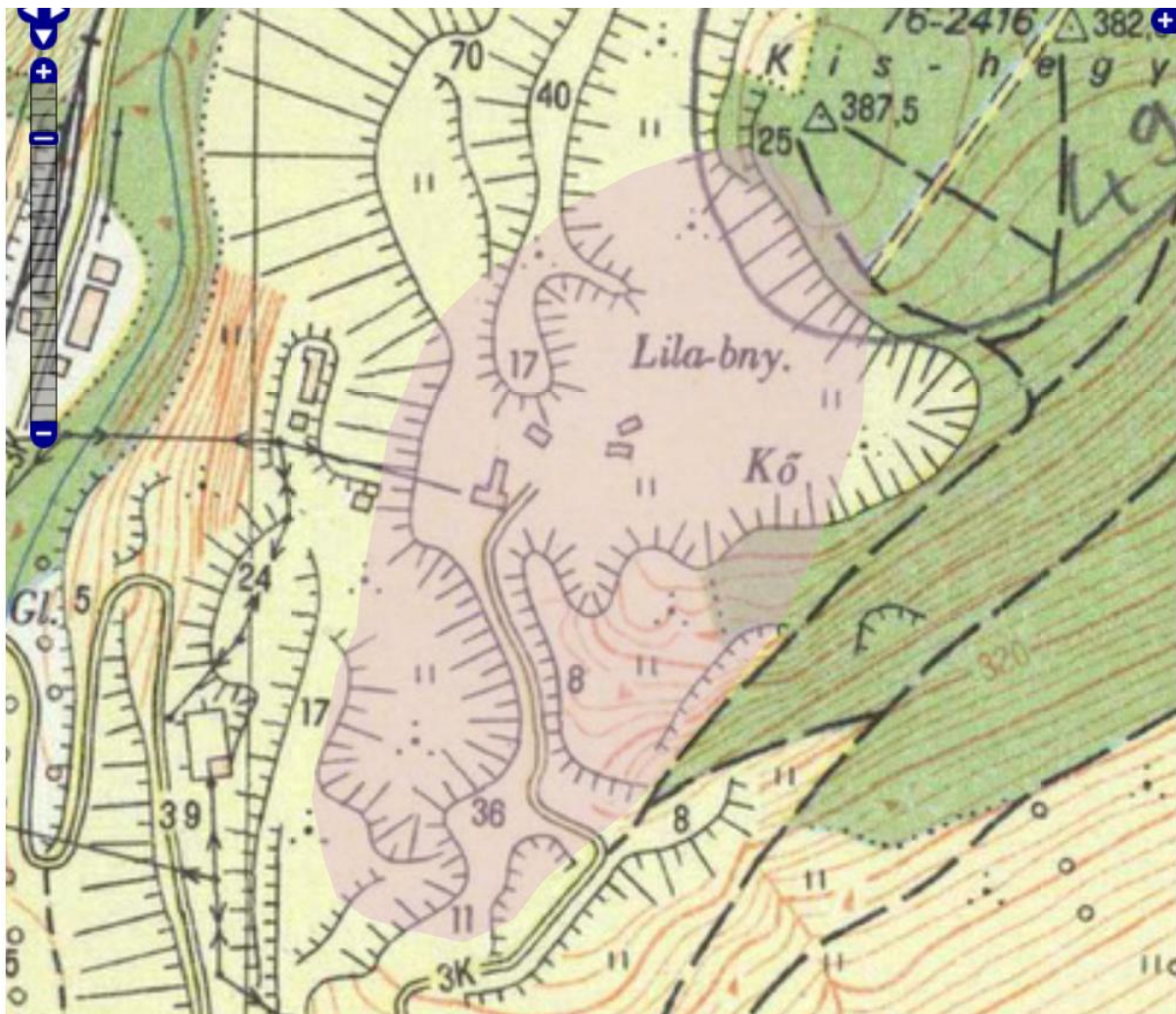
6. ábra A Kis-hegy és az Eremény tetőn található erődítés kapcsolata (Dénes-Nováki 1995, 6. kép nyomán)

Ez a középső töltés egészen más jellegű, mint a hegytetőt körülvevő kőszánc. Erre már Pásztor József is felfigyelt, aki hol „határsáncnak”, hol „kikövezett kocsútnak” mondta. A kőbányától kiinduló délnyugati vége 100, a hegytető északi széléhez csatlakozó része pedig 60 m hosszan teljesen épnek tűnik. Ezek szerint a teteje lapos, egyenes, szélessége 8 m, magassága 50-80 cm körüli. Nem a megszokott sánc-alakot mutatja, inkább úttöltéshez hasonlít, amint erre Pásztor is célzott. Tisztán kőből áll, annyira, hogy a kőbánya felé eső része növényzettől mentes. A hegytető közepén azonban közel 200 m hosszan erősen rongált, szemmel láthatóan a kő legnagyobb részét felszedték, elhordták. E rongált kész közepén áthaladó jó állapotú földút a magyarázata annak, miért éppen ezt a részt hordták el az újkorban. E töltés az északkeleti oldalon megváltozik, már nem mutat szabályos, úttöltésre emlékeztető alakot. Itt már inkább sánc-alakú, de több helyen ez is rongált. A Kishegy északi oldalában egyenes vonalban tart lefelé egy kocsút. Közel a hegy lábához, de még a Haluskás-tisztás felett, az őskori sáncról 170 méterre két, markánsan kiugró terasz húzódik egymás alatt párhuzamosan, nagyjából vízszintesen. Mindkettő lekanyarodik a hegyoldalon keleti irányban, lassan távolodva egymástól. Nyugati irányban nem tudtuk a folytatásukat tisztázni, a rendkívül sűrű bokros erdő miatt. Mindkettő mélyen a sánc alatt van, rendeltetésüket egyelőre nem

ismerjük. A sáncvár területén cserepet nem találtunk, de a telep magas fekvése és nagy kiterjedése, nem különben a sok bronzlelet egységesen a késő bronzkori Kyjatice-kultúrába sorolja e lelőhelyet. A középen húzódó hosszú sánc kora és rendeltetése még megoldatlan.

Gyöngyössolymos, Óvár, Lh. azonosító: 49711

A régészeti lelőhelyet jelölő poligon a közhiteles lelőhely nyilvántartásban tévesen, a most vizsgált bányatelek közepére, a bányagödörbe van berajzolva. A bányagödör területén valóban lehetett régebben régészeti lelőhely, a Kis-hegy nevű őskori erődítés déli fele, amit a bányászat elpusztított, de az nem a 49711 azonosítójú Óvár. Az Óvár Gyöngyössolymostól északra, 7,7 km-re van. **Ezt a lelőhely poligont törölni szükséges a bányatelek területéről.**

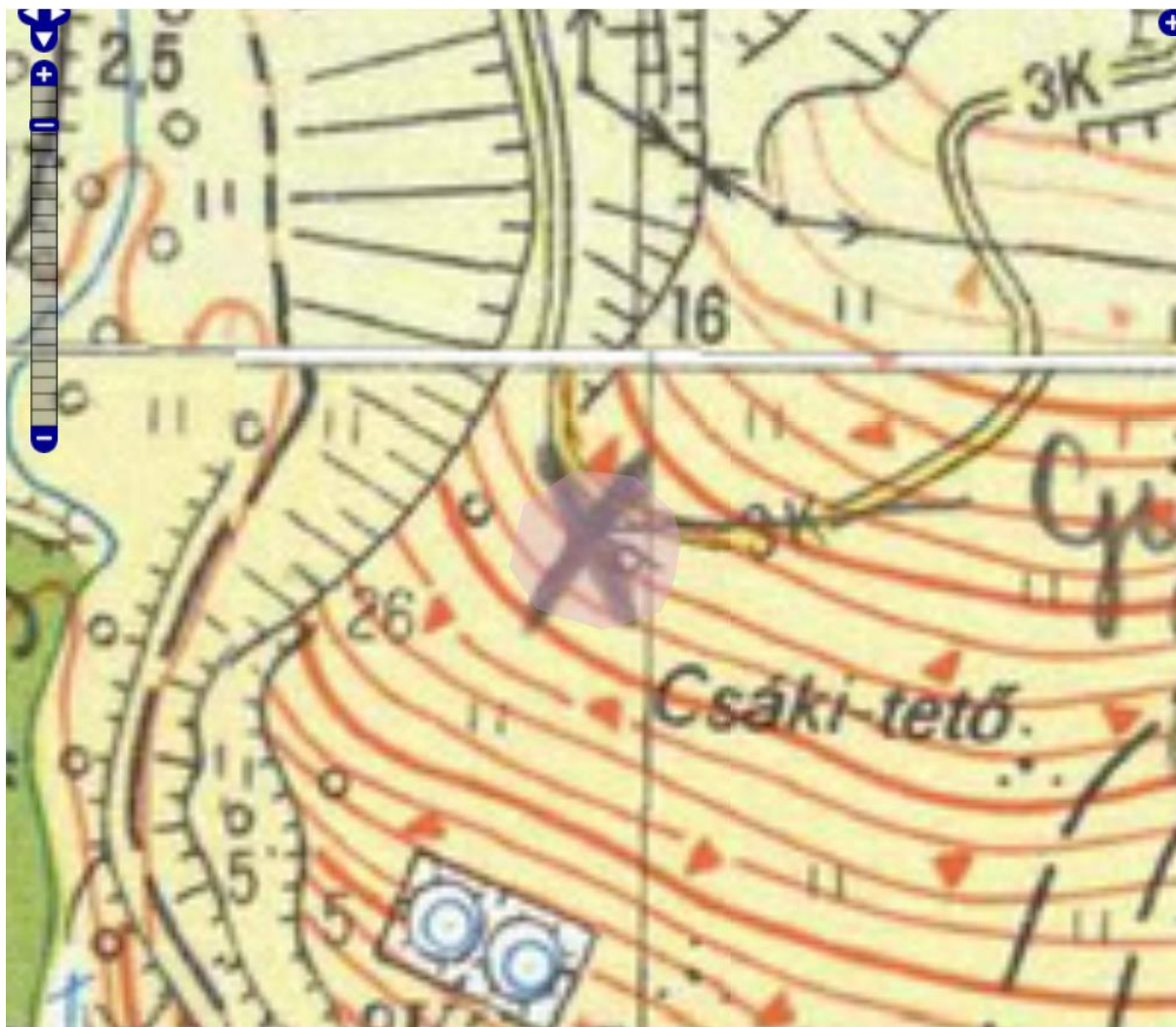

7. ábra Képernyő kép a 49711-sz. régészeti lelőhelyet a közhiteles nyilvántartásban mutató poligonról. Ez a régészeti lelőhely valójában nem itt van.

A Csákkő Barlang a Kis-hegy déli oldalában, a Csáki tető alatt, a Gyöngyös-patak felett helyezkedik el.

A közhiteles régészeti lelőhely nyilvántartásban a lelőhelyet jelölő poligon rossz helyre lett berajzolva. A régészeti lelőhely a poligonhoz mérten DNy-ra, 50 méter távolságba található.

8. ábra Képernyő kép a 63770-sz. régészeti lelőhelyet a közhiteles nyilvántartásban mutató poligonról. Ez a régészeti lelőhely a táérképen mutatott helytől valójában 50 méterrel DNy-ra van.

A hegy kőbányájának művelése már a középkorban is folyt, az itt kitermelt, jól faragható, lilás színű riolittufából készültek többek között a Kisménai vár vízköpői és néhány áthidalója, valamint Gyöngyössolymos temploma is. A Kis-hegy oldalában a középkortól kezdve egészen a 20. századig malomköveket is vágtak, a kővágó művelése szépen adatolt.⁵ A barlang kialakítása talán részben ehhez a tevékenységhez köthető. Ennek eldöntése további régészeti kutatást igényel.

⁵ Tóth Zoltán Henrik: Kőszánok és malomkövek a Mátra alján. 2017, 103. Agria 49.

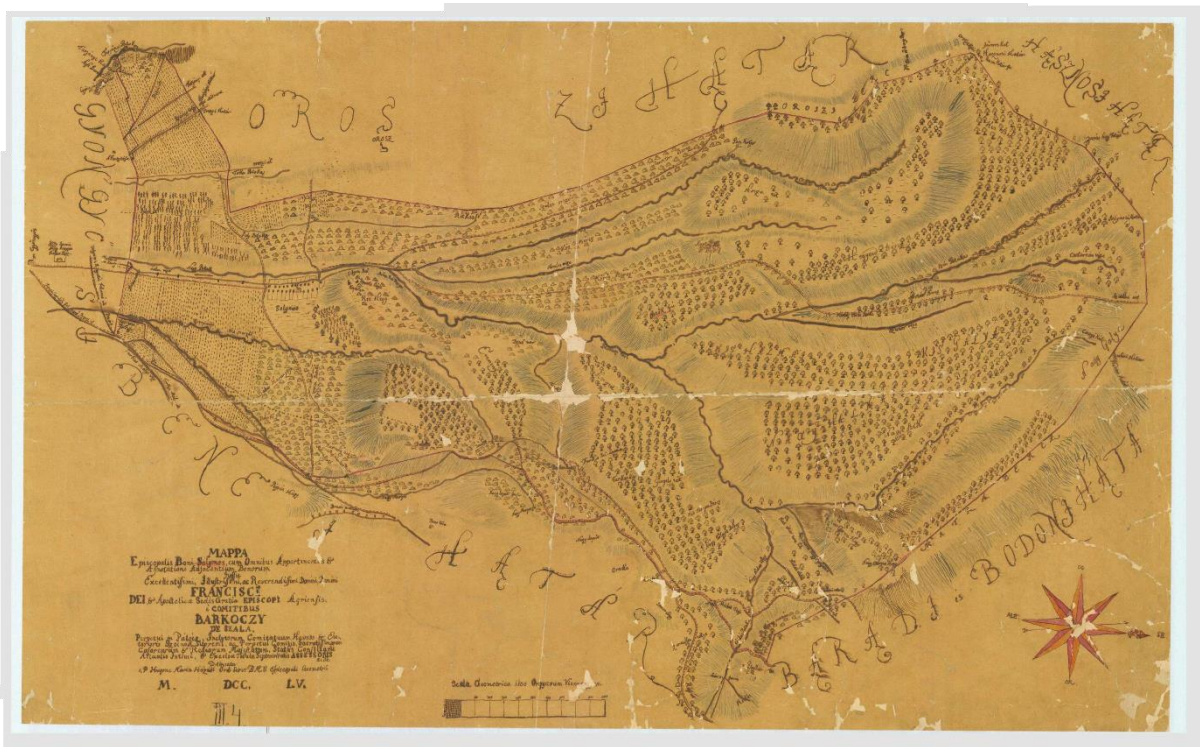

A kutatási területre vonatkozó történeti térképek, földrajzi nevek

A kutatási területre vonatkozóan vizsgáltuk a rendelkezésünkre álló történeti térképek helynévanyagát, ami hozzásegíthet minket nem pontosan lokalizált, de ismert régészeti lelőhelyek beazonosításához (pl. pusztatemplom-dűlő, klastrom-oldal...) valamint kerestük azokat a térképi elemeket, melyek konkrétan utalhatnak régészeti lelőhelyekre.

1755

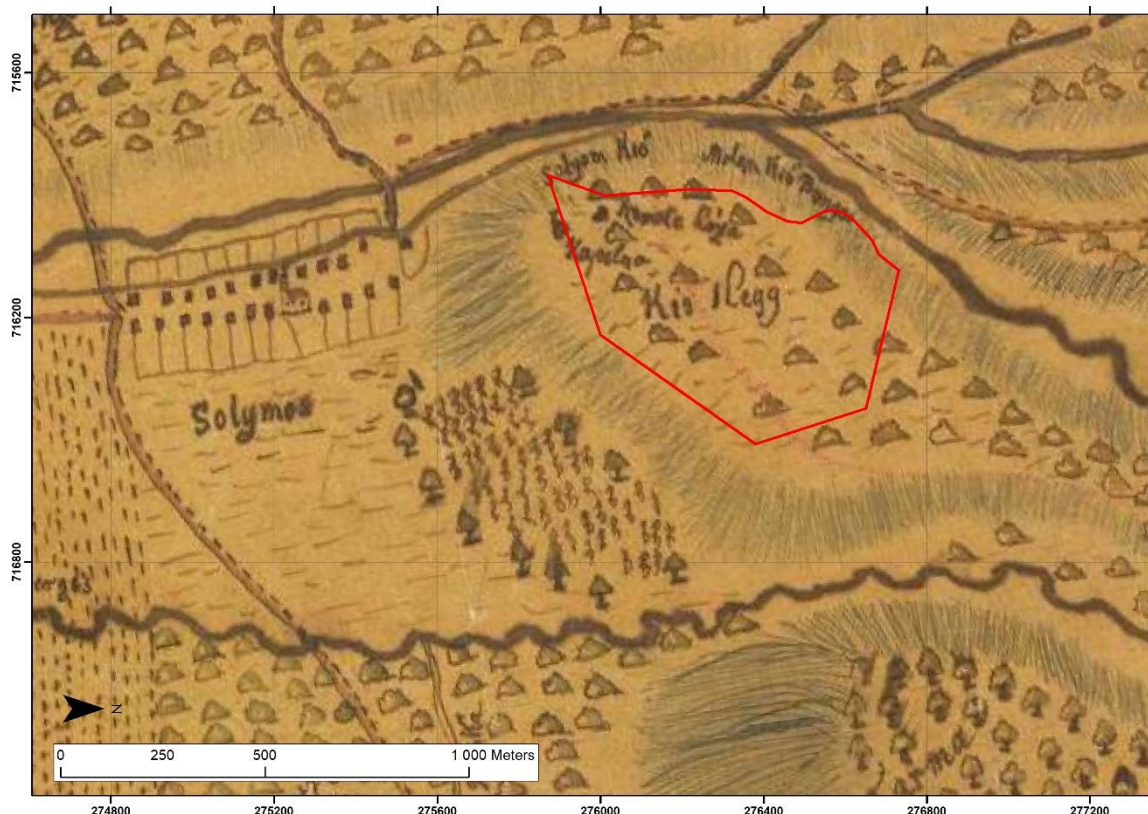
A kutatási területre vonatkozó legjobban használható történeti térkép 1755-ben készült.⁶

Az 1755-ös térkép 90 fokban el van forgatva, a térkép „fenti” hosszabbik oldal valójában a keleti oldal.

Az 1755-ös térképen berajzolt településhatárok Gyöngyössolymos esetében a mai viszonyokkal jól megfeleltethetők, így a térképet illeszteni tudtuk a jelenkori, 10 ezres topográfiai térképhez. Ennek kivágatát mutatjuk alább:

⁶ Mappa Episcopalis Boni Solymos...Heves T 130, Heves Megyei Levéltár, Törzsanyag térképei , Heves megye kéziratos térképei. 1755
<https://maps.hungaricana.hu/hu/MegyeiTerkepek/637/?list=eyJxdWVyeSI6ICJneW9uZ3lvc3NvbHltb3MifQ>

9. ábra Kis-hegy. Kápolna, Remete háza-feliratok az 1755-ös térképen

A georeferált térképre rávetítettük a bányatelek határait.

A térkép feliratai épp a kutatási területre vonatkozóan szolgálnak adatokkal. A kutatási terület a térkép alapján is egy tradicionális bányahely. A Bányatelek Keleti csücskénél, a kutatási területen kívül olvasható a „Sólyom-kő”, északi szélénél, a patak mellett a „Malomkő bánya”-felirat. A kutatási terület közepén látjuk a „Kis-hegy” valamint a „**Remete háza**”-feliratot, DK-i végénél pedig a „**Kápolna**” feliratot. Mint írtuk a térképen jelzett településhatárok igen pontos méréseken alapultak, ezért a térképen ábrázolt jelenségek elhelyezkedését 25 ezres léptékig, viszonylag pontosnak kell tekintenünk. A „**Remete háza**” és a „**Kápolna**”-felirat jelölte hely hozzávetőlegesen ott helyezkedik el, ahol ma a Csák-kői védett barlang található.

A hegytetőn található őskori régészeti lelőhelyre utaló térképi elemet sajnos e térképlapon a kutatási területen nem látni.

Az 1755-ös térképen a kutatási terület tágabb környezetében feltüntetik a „Nyesett vár”-nevű erődítést. Ez a régészeti lelőhely azonban ma a falutól mintegy 9,5 km-re, Galyatető és a Kis-Galya közötti gerincből kiálló csúcson, 812 méteres magasságban található.⁷ Az 1980-as évek

⁷ Dénes József: Árpád-kori várak a Mátra déli oldalán In: Agria XXI Az Egri Dobó István Vármúzeum Évkönyve, Eger, 1985 77-92. o.

elején Dénes József és Skerletz Iván vizsgálták és mérték fel a várat. Ekkor nagyobb mennyiségű Árpád-kori kerámiára bukkantak.

10. ábra A Nyesett-vár az 1755-ös térképen

Az 1755-ös térkép még egy várat feltüntet, ez a „Dezső-vár”. Ez a vár is jelentős távolságban helyezkedik el a kutatási területhez képest. A vár a falutól 2,5 kilométerre, a 388 méter magas Kis-hegy környezete fölé 30 méterrel magasodó, függőleges sziklafalú északi nyúlványán, 320 méteres tengerszint feletti magasságban épült. Feltehetően az Árpád-korban használták.

11. ábra A Dezső-vár az 1755-ös térképen

A térképen feltüntetett harmadik vár a ma Mátrafüredhez tartozó Bene-vár. Ez is jelentős távolságban található a kutatási területtől.

Dénes József: A Mátra-hegység Árpád-kori várai In: Horváth László szerk.: Castrum Bene 1989.
Várak a 13. században Gyöngyös 1990

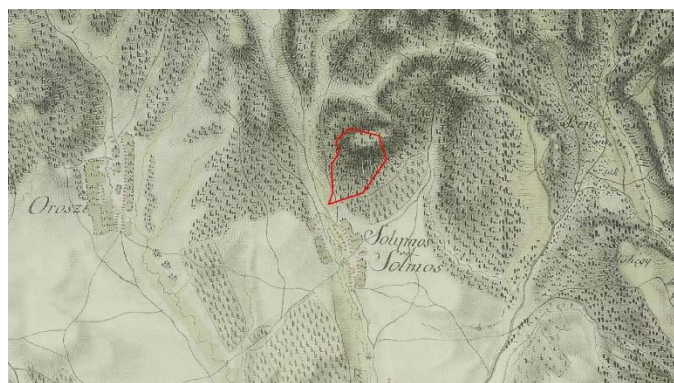
12. ábra A Bene Vára- az 1755-ös térképen

I katonai felmérés

A tájhasználat szerinti tagolást segítik az 17-19. századi katonai térképek, az ún. I-II.-III. Katonai felmérés. Az I. Katonai Felméres (1763 – 1787) az első olyan térképészeti alkotás, amely több területre kiterjedően részletes és rendszeres információt tartalmaz a feltérképezett területről. A térképeken feltüntették a felszínborítást is, ami lehetővé teszi a korabeli táj rekonstruálását. Mindhárom Katonai Felméres eredeti színes, kéziratos szelvényei a bécsi Kriegsarchivban találhatóak. A térképezés felvételi méretaránya 1:28 800, (1 hüvelyk = 400 bécsi ölből levezetve). A térkép vetület nélküli, egységes geodéziai hálózat és koordináta rendszer nélkül készült. A vetület hiánya miatt nagyobb területen már nem lehetett pontosan illeszteni a szelvényeket, de a vizsgált terület esetében a térképen számos olyan illesztési pont található, mely lehetővé teszi georeferálását, és a mai térképi rendszerekkel való összevetését.

Az I. katonai felmérés geometriailag még kevésbé pontos, így itt a térkép illesztése a mai térképi elemekhez csak jelentős hibahatárral volt megoldható.

Az 1755-ös térképpel majdnem egykorú az I. katonai felmérésnek a területre vonatkozó térképlapja. A felmérés lényegesen kevesebb részletet mutat, mint az imént említett térkép. A kutatási területen erdőt jelöl.

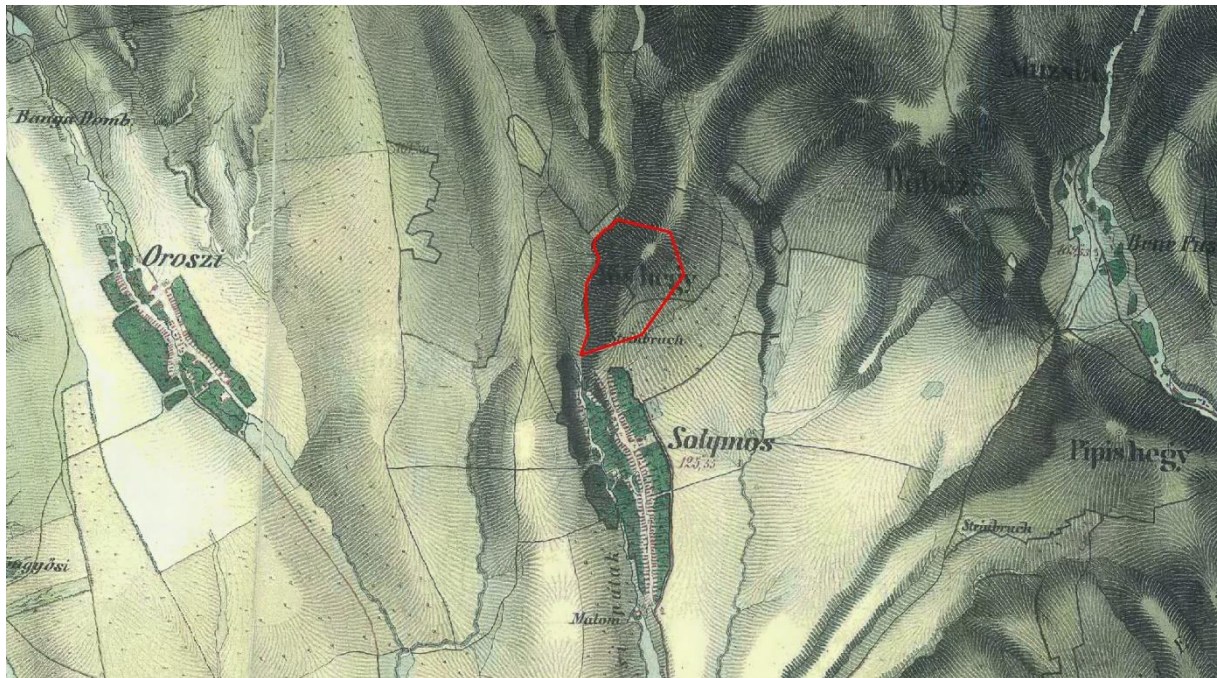
13. ábra A kutatási terület az I. Katonai felmérésen

Második katonai felmérés

Első Ferenc császár 1806-ban rendelte el a II. katonai felmérést, amely a Magyar Királyság területén több megszakítással 1810 és 1866 között folyt. A felmérés ún. „Cassini” féle vetületben (négyzetes hengervetület) történt, amelynek geodéziai alapját többszintű háromszögelési hálózat építette. A terepi felvétel 1 : 28 800 méretarányú, 1833 -tól kezdődően trigonometriai magasságmérés is segítette a felméréseket. Lapjai igen jól illeszthetők a mai térképekhez. A II. Katonai Felmérés névanyag sokkal pontosabb, út -és vízrajza megbízhatóbb, és a felszínborítás elkülönítése is sokkal pontosabb, mint az I. Katona Felmérésen.

Itt már jóval pontosabban lehetett illeszteni a térképet a mai EOV térképekhez.

A II. katonai felmérés feltünteti a „Kis-hegy”- földrajzi nevet, valamint a kutatási területen német felirattal - „Steinbruch” – a kőbányát. A hegy tetején található sáncokat sajnos ez sem ábrázolta.

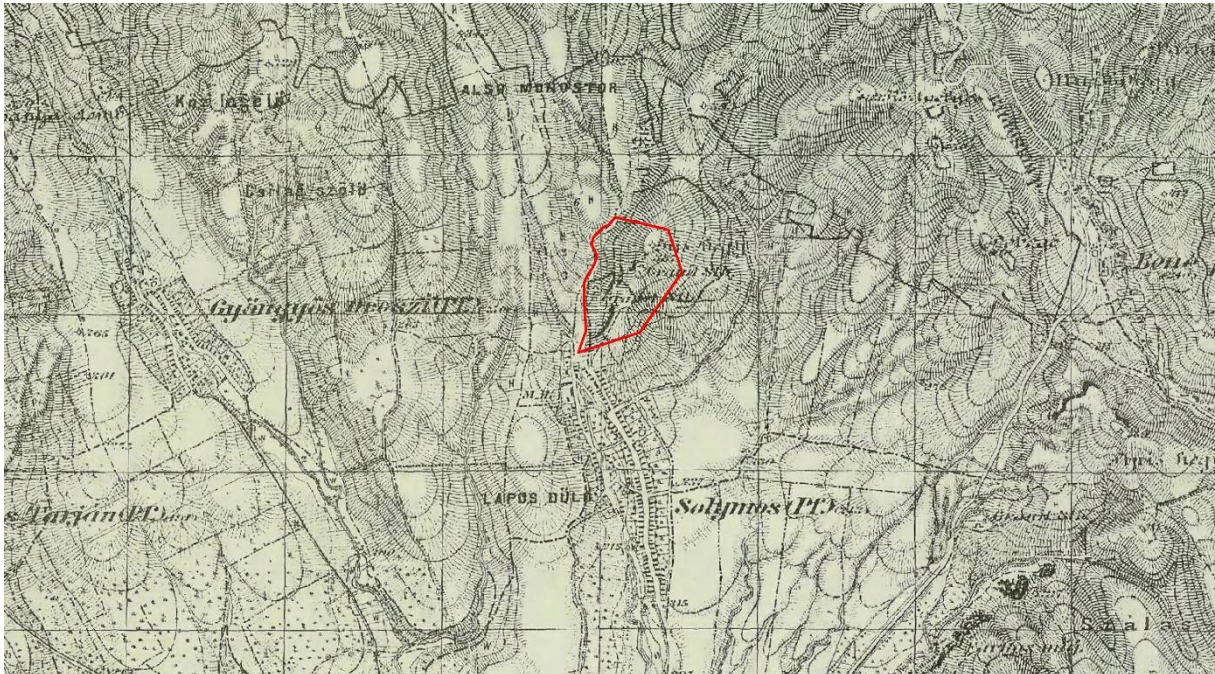
14. ábra A kutatási terület a II. katonai felmérésen

Harmadik katonai felmérés

A III. Katonai Felmérést 1869- ben rendelték el, hazánkban 1872 – 1884 között folyt. Az egész felmérés 1887-re, viszonylag rövid idő alatt (17 év) alatt be is fejeződött. Az elkészült térképek méretaránya 1:25 000 méretben készült el. A III. Katonai Felvétel alapján készítették szinte az összes katonai, műszaki, tudományos stb. térképet a két világháború között.

A III. katonai felmérés feltünteti a Kis-hegy elnevezést, a hegyen található barlangot, valamint a kőbányát. A kutatási területtől északra, 2-3 kilométerre kezdődnek az Alsó-Monostor, Monostori tisztás, Monostori patak-helynevek, melyek talán egy egykori monostorhoz kapcsolhatók. Borovszky Samu leírása alapján a Monostor erdőben egy zárda romjai láthatók, a mely állítólag a cisztereké volt.⁸

15. ábra A Kutatási terület a III. katonai felmérés vonatkozó lapjára vetítve. A térkép jelöli a kutatási területen található barlangot.

⁸ Gyöngyössolymos: in. Borovszky Samu: Magyarország vármegyéi és városai HEVES VÁRMEGYE, HEVES VÁRMEGYE KÖZSÉGEI. Irta ifj. Reiszig Ede dr.

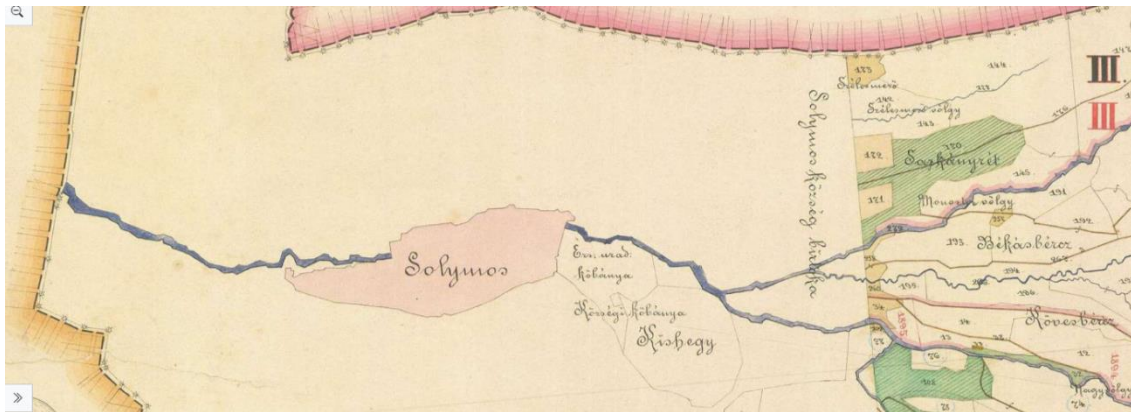

16. ábra A kutatási területtől északra található "Alsó monostor" - helynév

1864

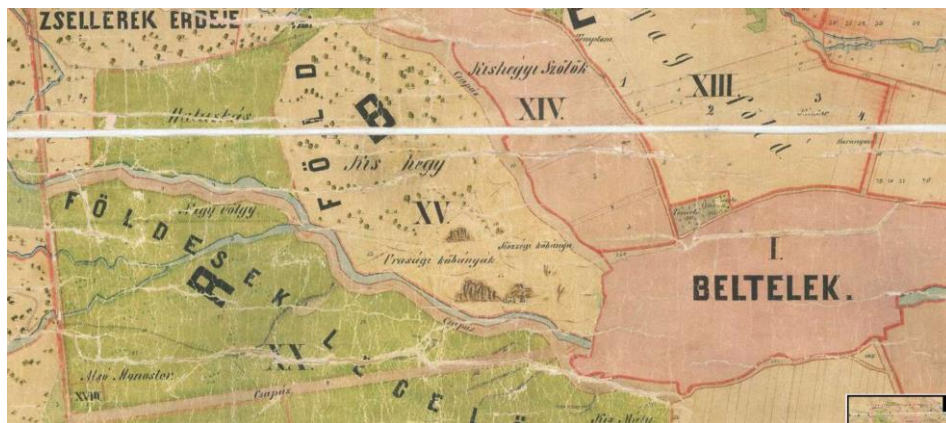
1864-ben „Uradalmi kőbánya” „Községi kőbánya” „Kis-hegy” feliratok szerepelnek a község térképén a kutatási területen.⁹

17. ábra A kutatási terület 1864-es térképe

Solymos Község határának rendezés utáni Térképe szintén 1864-ből származik.¹⁰

Ezen a „Kis-hegy”, „Községi kőbánya”, „Urasági kőbányák” – feliratok szerepelnek a kutatási területen.

18. ábra A település 1864-es térképe

⁹ Solymos átnézeti térképe 1864 évi tagosítási térkép alapján. Heves T 44. Heves Megyei Levéltár, Törzsanyag térképei, Heves megye kéziratos térképei.

<https://maps.hungaricana.hu/hu/MegyeiTerkepek/551/>

¹⁰ Solymos Község határának rendezés utáni Térképe. Heves U 140, 1864. Heves Megyei Levéltár, Urbéri térképek, Heves megye kéziratos térképei.

<https://maps.hungaricana.hu/hu/MegyeiTerkepek/1030/?list=eyJxdWVyeSI6ICJneW9uZ3lvc3NvbHltb3MifQ>

A kutatási terület földrajzi neveinek átvizsgálása során a történeti térképeken túl Pesty Frigyes Heves vármegye helynévtára-c. művének Solymosra vonatkozó tételeit néztük át. Itt több régészeti vonatkozású adatot is találtunk:

„Kishegy részei, csábkő 2 barlanggal, éppen a falu felett; papútja, papútja kútja; 3 kőbánya, **1 malomkő**, 1 faragó, és egy falba való kőbánya, egy elhagyatott kőbánya, Padár bánya név alatt. Ezen kis hegy gerincén megy északra a másik bércre **egy hat öl szélességű kőrakás**, melyet ördögök tornya név alatt ismernek, a kövek nagyobb része banya s hányott kő, **s némelyek részei tűz által összeolvasztva**, eredete s célja bizonytalan. Úgy az, hogy kik által s mely idő tájon hányatott össze. .... Monostor tisztás, melynek közepe táján régi monostor romjai látszanak még, kik által rakattak, nem tudni.

Pesty ír a Kis-hegy tövében a malomkő faragó telep nyomairól, a hegy tetején a sáncokról, valamint távolabb a Monostorról is.¹¹

---

¹¹ A Heves Megyei Levéltár forráskiadványai Pesty Frigyes: Heves vármegye helynévtára - A Heves Megyei Levéltár forráskiadványai 11. (Eger, 2005)

A kutatási területre vonatkozó légi felvételek

A Gyöngyössolymos I. – riolitbánya (Kishegy) bányatelek területén található régészeti lelőhelyek lehatárolása során a jelenkori és a történeti légi felvételeknek különös jelentősége van. A bányatelek területén, a Kis-hegy tetején, az erdőben található kő sáncok maradványainak a nyomvonalát 1992-ben Nováki Gyula régész felmérte. E felmérések azonban csak régészeti terepbejárásra és földi geodéziai mérésekre alapultak. A légi felvételek segítségével lehetőség van a sáncok nyomvonalának pontosítására.

Archív lég felvételek

1967; 1976 és 1988-ból vizsgáltunk légi felvételeket a kutatási területre vonatkozóan. ezeket a mai 10 ezres topográfiai térképekhez illesztettük.

A 1967-es felvételre rávetítettük a bányatelek határait. A hegy tetején található erdő és a bányagödör határai napjainkig nem változtak jelentős módon. A területen ÉÉK-DDNy irányban húzódó kőgát nyomvonala jól követhető a felvételen. Ezt kék nyilakkal jelöltük. A későbbiek során e légi felvételt is felhasználtuk a Kis-hegy tetején található kő sáncok ma ismert nyomvonalának korrigálása során.

19. ábra Az 1967-es felvételen látható sáncok

20. ábra A kutatási terület 1967-es légi felvétele

Az 1976-os felvételen hasonló módon jelöltük a sánc nyomvonalát.

21. ábra Az 1976-os felvételen látható sáncok

Az 1988-as felvételeken csak a sánc északi vége látható.

22. ábra A sánc északi végének nyomvonala az 1988-as légi felvételeken

A vizsgálandó terület régészeti terepbejárása

A kutatási terület terepbejárását 2024 márciusában végeztük. A kutatott területet a bányagödör környezetében erdő fedte. A fák lombkoronája még nem zavarta a terepi megfigyelést. Célunk a bányatelek határai, valamint a Kis-hegy nevű erődített település egymáshoz való viszonyának a felmérése volt. A bejárás alapául Nováki Gyula 1992-es geodéziai felmérése szolgált.

A kutatási területet északról, a Haluskás-tisztás felől közelítettük meg. Ahol a gyalogút a tisztásról, ami egy nyereg, a Kis-hegy oldalába felemelkedik, egymást követően kettő teraszt lehet megfigyelni. Dénes József ezeket feltehetően újkori teraszokként írta le. felszíni régészeti leletek hiányában a teraszok korát nem tudtuk meghatározni, de két párhuzamos terasz kialakítása az erődített dombtetőre felvezető út mentén nem feltétlenül újkori történet.

23. ábra A Kis-hegyre északról felvezető út két teraszon halad át

Az 1992-es geodéziai felmérés alapján követtük a Kis-hegyet körbe vevő egykori töltés nyomvonalát, majd pedig a hegyet kettéosztó töltést. Mivel a bejárásra két alkalommal került sor, a második alkalommal már felhasználtuk az első bejárás során készült drón felvételek alapján elkészített ortofotót.

Ahol a hegyet körbevevő sánc északi karját a bányagödör elvágja a sánc kövei majd 30 méter szélességben szét vannak szóródva. A sánc északi ívén a hegre vezető gyalogút felé haladva a sánc valamelyest markánsabbá válik. Legmarkánsabb része a gyalogúttól északra eső 50 méteres szakasza. Ahol a sánc másik, déli végét a bányagödör ismét elvágja, a sánc már alig ismerhető fel. Leginkább a légi felvétel segít annak követésében.

24. ábra A hegytetőt körbevevő sánc északi felének szétszóró kövei

25. ábra A hegytetőt körbevevő sánc déli éle, mielőtt a bányagödör elvágna

Délen, a hegytetőt kettévágó töltés bányagödörhöz közelebbi végén a zöld mohával fedett kövek egy markáns szerkezetet alkotnak. Itt a töltés 80-90 cm-re emelkedik ki a környező felszínből.

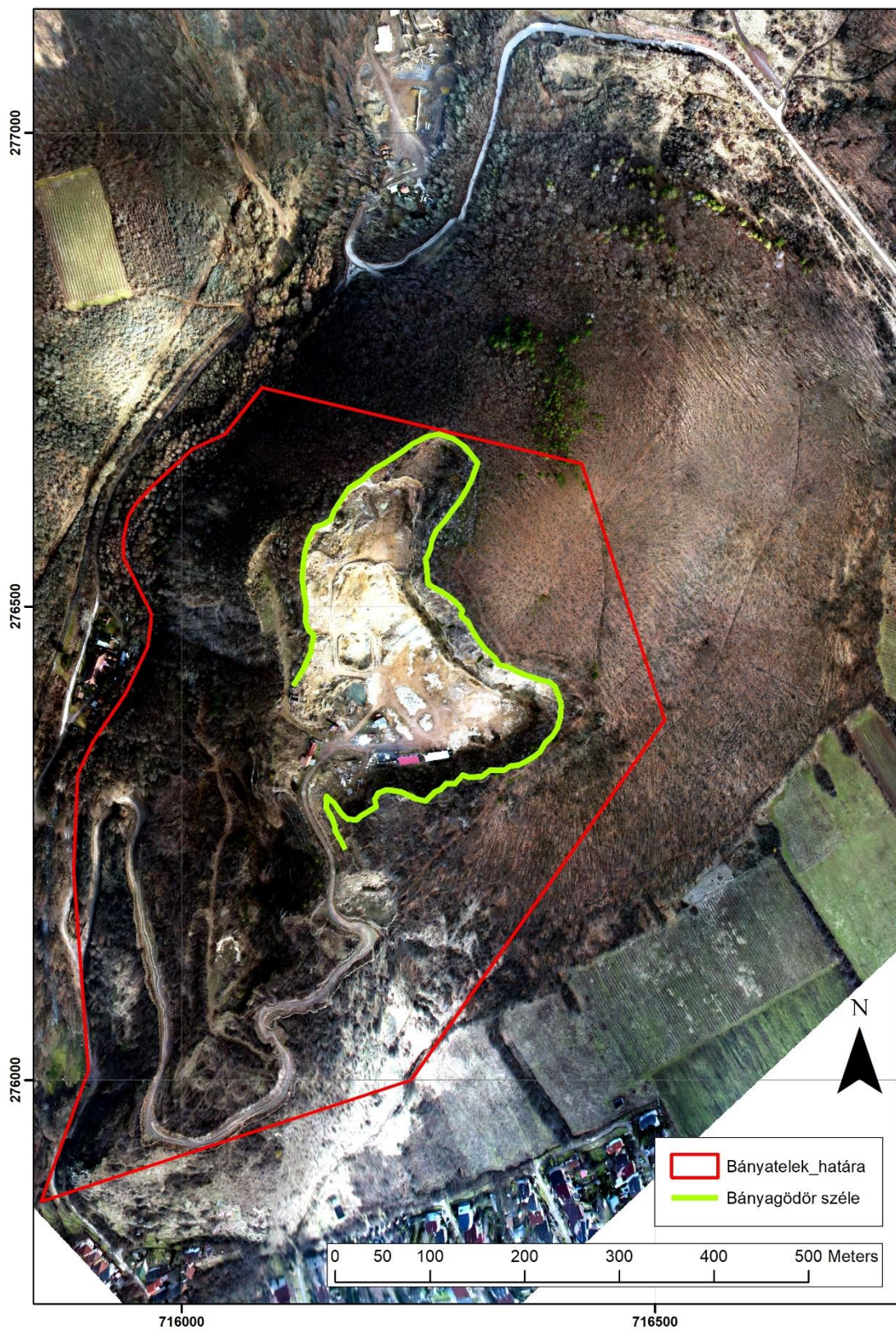

26. ábra A hegytetőt kettéosztó töltés déli vége a bányagödör közelében

Ez a szerkezet északra haladva, ott, ahol a dombtetőn áthaladó gyalogút átvágja, ellaposodik. E szakaszait bizonyára elhordták. Majd a gyalogút után északra haladva, egészen, amíg el nem éri a hegytetőt körbevevő sáncot, ismét markánsabbá válik. A sáncot elhagyva, a domb lejtőjén lefelé haladva a töltés nyomvonala a valóságban valamelyest eltér az 1992-ben rögzített nyomvonalnál. Ezt a nyomvonalat a bejárás során GPS segítségével rögzített tracklogunk, valamint a frissen készített ortofotó segítségével korrigáltuk. Ott, ahol a töltés véget ér, a domb lábat határoló két terasz felső tagja előtt, számos fémkeresős rablógödröt lehetett látni.

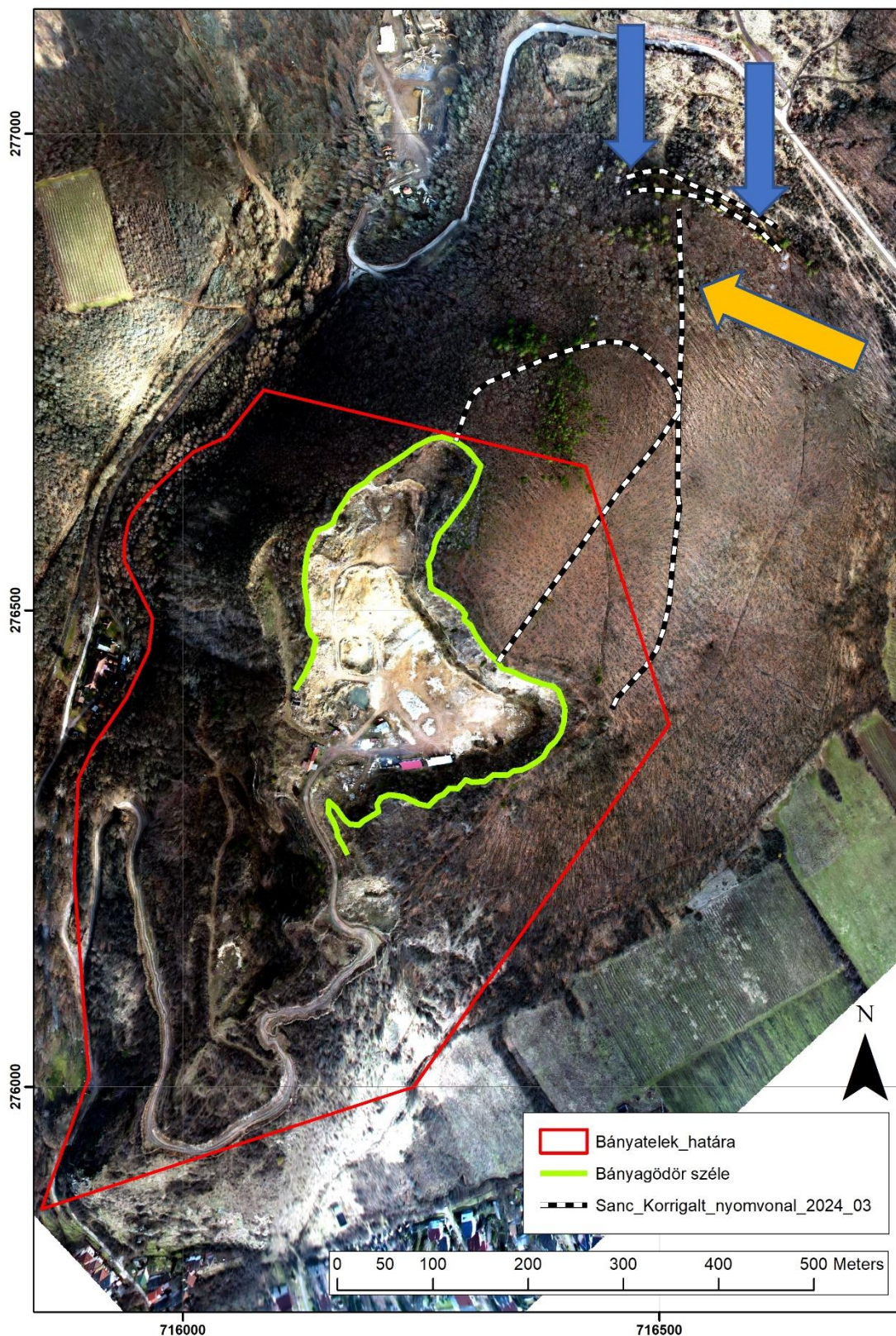
A régészeti terepbejárás során készített ortofotón rögzítettük a Kis-hegyen futó sáncok pontosított nyomvonalát, valamint a hegy északi lábánál lévő teraszokat.

27. ábra A kutatási terület ortofotója, a bányatelek határaival és a bányagödör szélének jelölésével

28. ábra A 2024 márciusi bejárás során pontosított nyomvonalú sáncok és teraszok elhelyezkedése. A sárga nyíl a töltés északi végének légi felvételek és terepbejárás alapján korrigált nyomvonalát mutatja, a kék nyilak a teraszokat jelölik

Összegzés

A „Gyöngyössolymos I. – riolit” védőnevű bányatelek területén két ismert és nyilvántartott régészeti lelőhely található.

- A Gyöngyössolymos-Kishegy, Lh. azonosító: 49709. sz. régészeti lelőhely a bányatelek északi felén helyezkedik el, abból északi irányban ki is lóg.
- A Gyöngyössolymos, Csákkő-barlang, Lh. azonosító: 63770. sz. régészeti lelőhely pedig a bányatelek déli felében található.

A -Kishegy, Lh. azonosító: 49709. sz. régészeti lelőhely az ott talált késő-bronzkori régészeti leletek, valamint sáncainak a közeli Eremény-tető sáncaival való vélhetően közös rendszere alapján a Mátra déli peremén található kiemelkedő őskori erődítési rend része, még így, a korábbi bányászati tevékenység miatt roncsolt állapotában is feltétlen megőrzésre javasolt. Ezt a Műszaki Üzemi terv készítője figyelembe is vette.

A Gyöngyössolymos, Csákkő-barlang, Lh. azonosító: 63770. sz. régészeti lelőhely, noha régészeti leletek alapján korábbi használatának körülményei nem tisztázottak egyértelműen, a településen folyó bányászati tevékenység, majd a helyhez kapcsolódó legendák miatt szintén kiemelten fontos történeti értéként kezelhető.

Ezt a Műszaki Üzemi terv készítője figyelembe is vette.

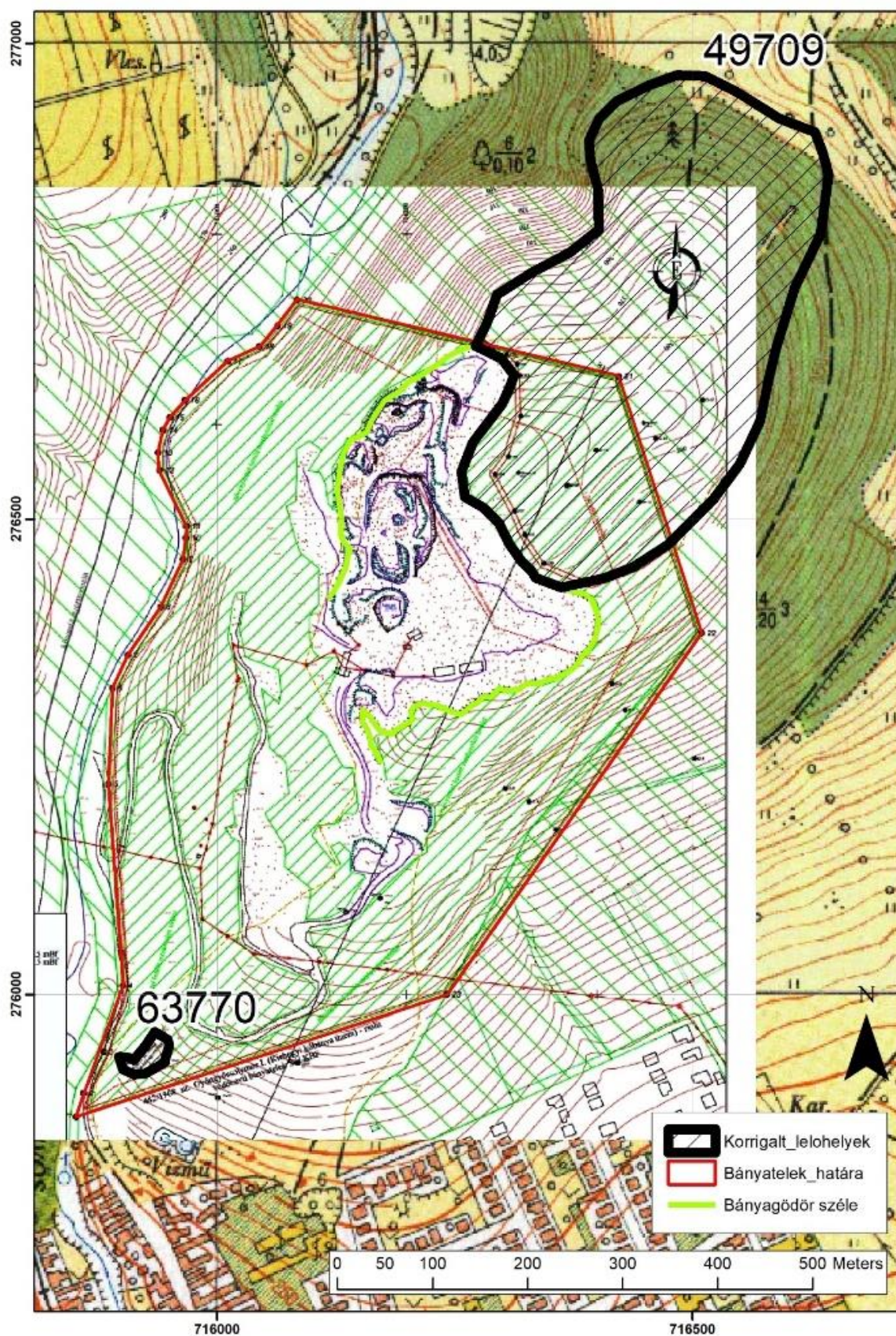
Mindkét régészeti lelőhely poligonját a közhiteles nyilvántartásban szereplő poligonokhoz képest **korrigálni** kellett. Az összegzéshez kapcsolt térképvázlat (29. ábra) a két régészeti lelőhely bányatelekhez való valódi viszonyát mutatja. Kérjük, a műszaki üzemi tervek során ezt az elhelyezkedést vegyék figyelembe!

A bányászati technológia régészeti lelőhelyeket érintő vonatkozásait a Műszaki Üzemi terv 10. oldala, a 4.3 pont tartalmazza. Ez alapján a bányászati tevékenység során a meglévő, még érintetlen régészeti lelőhely területe, ami ma erdő, nem kerül lefedésre, ott bányászati tevékenységgel nem számolnak. Műszaki Üzemi Tervhez készített 1:2000 léptékű térképen a régészeti lelőhely megóvását szolgáló védőpillér kialakításával számoltak.

Amennyiben a bányászati tevékenység a az érintett régészeti lelőhelyeket védőpillérben hagyja meg, úgy a tervezett bányászatnak régészeti akadályát nem látjuk.

A bányászati tevékenység a MÜT alapján már nem érint olyan területeket, ahol ma még ismeretlen régészeti leletek vagy lelőhelyek előkerülése várható lenne, ugyanis a bányászati tevékenység már csak mélyebb, a felső humusztakarótól évekkel korábban lefedett szinteket érint. Amennyiben ennek ellenére ma még nem ismert régészeti leletek kerülnének elő, azok megóvása és szakszerű feltárása érdekében a kapcsolódó földmunkákat le kell állítani, a bányavállalkozónak gondoskodnia kell a régészeti leletek előkerülési helyén történő megőrzéséről, és a területileg illetékes Vármegyei hatókörű városi múzeumot, ami ebben az esetben az egri Dobó István Vármúzeum, haladéktalanul értesítenie kell.

29. ábra A bányatelek által érintett régészeti lelőhelyek elhelyezkedése

Nyilatkozat

Alulírott Dr. Pusztai Tamás és Pusztainé Dr. Fischl Klára nyilatkozom, hogy jogosultak vagyunk az Örökségvédelmi hatástanulmány régészeti fejezeteinek elkészítésére, valamint a tanulmányban javasolt megoldások összhangban vannak a vonatkozó szabályozással.

Miskolc, 2024. 03. 08.

Dr. Pusztai Tamás

régész

Z4S21M

Pusztainé Dr. Fischl Klára

régész

2.3.1/688-4/2004